

KONYA

HALKEVİ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL: VII İKİNCİKÂNUN 1944 SAYI 63

MEVLANÂNIN RESSAMLARI

Ş. UZLUK

I. Koleksiyonumda Mevlânânın muhtelif kütüphane ve müzelerden kopya edilmiş müteaddit fotoğrafları vardır. Onlardan ilki İ. Mahvi tarafından hediye edilen bir fotoğraftır. Aslı, Tarhanda Şah'ın hususî müzesinde bulunmaktadır. Resim, deri üstüne el ile ve boyalı olarak işlenmiştir. Fakat, sanatkârı meçhuldür. Tablo içinde, iki portre göze çarpıyor. Ön plânda, Mevlâna çömelmiş bir vaziyette, sol eli şakağında, sağ elile dizini tutuyor. Arkasında, kollu bir hırka, başında sivri bir külâh üzerinde önden yanlara doğru genişliyen destar sarıdır. Düşüncelidir. Kaşları yay gibi ve uzun, gözleri büyükçedir.

Bıyıkları kesik, sakalı seyrek ve uzundur. Karşısında, Şemsi Tebrizî sağ ayağı kalkık ve sol ayağı üstüne oturmuştur. Yüzünü, asayı tutan ellerinden sağı üzerine dayamış, sol elile sağ elini biraz altından asayı tutmaktadır. Genç simalı, uzun saçlı, başında dilimli bir külâh vardır. Sirtında, diz kapağına kadar, bugünkü İran'luların giydiği entari, ince bir kemerle belden bağlanmıştır. İkisi de, bir noktaya bakıyor. Arka plânda, ufak bir dere uzaklardan dolana dolana akıyor. Daha ilerde, burası tabloda üçüncü plâna düşmektedir, ağaçların önünde bir yapı görülüyor ki, bu ufukla biten dağların ön tarafındadır.

II. Beyazıt kütüphanesinde mevcut bir Mesnevî içine yapılmış tasvirdir ki, kitabın sonunda قد تمت التنوير المعنوي المولوي الجلاليه الروميه بحمد الله توفيقه في تاريخ يوم الخميس شهر جمادى الثاني ثمان عشر والالف المنويه kaydından hattatın Mes-

nevi'yi (1602) de bitirdiği binaenaleyh. resimlerin de bu tarihten biraz sonra yapılmış olması kabul olunabilir. Eser (1850) Sultan Mecidin anası, Bezmiâlem tarafından vakfedilmiştir. Mesnevî, altı ciltten ibarettir. Birinci ciltte, karşılıklı sayfeler üzerinde ayrı ayrı iki kompozisyon vardır. Birincisinde Mevlâna, bahçe içerisinde yüksek bir sed üzerinde oturuyor ve ders takrir ediyor.

Başında iri bir kavuk, yüzü uzun ve gözleri bir noktaya bakıyor. üstünde kırmızı bir hırka, altında koyu sebye renginde bir tennure giymiştir. Bağdaş kurmuş, sol eli dizi üstünde duruyor. Sağ elile işaret ederek bir şey anlatmaktadır. Ortada, sekiz köşeli bir havuz içinde ördek yüzmektedir. Müridler iki sıra olmuşlar büyük müşri-din coşkun kelâmalarını heyecanlar, vecidler içinde dinliyorlar. Herbiri, muhtelif vaziyetlerdedir. Döşeme mermer parçalardan mürekkeptir. Mevlâna'nın oturduğu yerin arkasında parmaklık ve yanında bir ağaç bulunuyor.

Sedirin bahçeye iki kapısı vardır. Koyu yeşil serviler ve çamlar altunî bir ufukla nihayet buluyor. Büyüklüğü 9,5x15 5 SM. etrafında gayet güzel işlenmiş bir tezhip dekoru, gözleri toplamaktadır. Diğer sayfede, Dervişlerin yemek pişirmelerine ait bir kompozisyon mevcuttur. Ortada bir kazan kaynıyor ve etrafında birkaç mürid aş hazırlamakla meşguldür. İkinci ciltte üç tane tablo, üçüncü ve dördüncü ciltlerde ikişerden dört; ve altıncı ciltte dört tane resim vardır. Eserler suluboyalıdır. Ressamları meçhuldür. Renk ve şekilleri teknik yönünden güzel olmasına rağmen, idealist çığıra mensup bir Ressam tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

III. Aynı kütüphanede (No. 5017) 22x16 SM. büyüklüğünde bir mecmua içinde Mevlânana başka bir portresi vardır. Mecmua, A. Kemalettin Paşanın Tahran sefirliği zamanında, İran Ressamlarından birine yaptırılmıştır. Bunun da diğer Mevlâna portreleriyle meşgul olmuş sanatkarlar arasında Necefli Ağa نجفلی tarafından yapıldığına inanıyorum. Çünkü, aynı Ressamın mezkûr kütüphanede mevcut ikinci bir eseri bulunmaktadır. 30) Mecmua, Bezmiâlem sultan vakfıdır. Mecmuanın içerisinde Mevlânadan başka, daha bir çok

32) — Bu resim Alman nüstâşiklerinden G. Rosen tarafından ilk defa Almacaya çevrilen Mesnevî içerisinde neşredilmiştir. Bu tercümenin ikinci tabını F. Rosen (193) de Münih'te yayıma çıkarmıştır. Aynı resmin benzeri Konyada A. Köyün oğlu'nun kitapları arasındaki yazma Mesnevî içindedir.

büyüklerin portreleri mevcuttur. 31) Ressama göre Mevlâna'nın tipi şudur : İri bir vücut, üzerinde baş sola doğru eğilmiş ve üzerinde destarlı bir sikke omuzlarını aşacak kadar. uzun saçlı ve siyah sakallıdır. Saçları sık ve siyahtır. Arkasında tennure, sol eli bükülmüş dizi üzerinde işaret yapıyor.

Sağ eli çömelen sağ dizi üzerinde. Bir post üzerinde oturuyor. Yerde açılmış bir kitap içinde Mesnevîden alınmış iki mısrağ yazılıdır. Renkler sarıcadır. Fonda mihraba benzer bir şekil görünüyor. Portre. musamba üstüne yağlıboya işlenmiştir. Bazı perspektif ve anatomi hatalarile beraber, bir seyyah karakterini veriyor. Vakıa, Asya içlerinde tasavvuf ve şiir âleminde uzun saçları, durgun gözleri ve soluk benizlerle pek çok tipler yaşıyordu. Fakat, tabloda coşkun bir âşık. derin bir mütefekkinden ziyade, sölgun ve siyah renklerden akan karakter. sükûnet içinde muhitte gördüklerimizden, işittiklerimizden birini toplıyor.

IV. Müzelerde mevcut portrelerden biri Boston şehri müzesindedir. Nevyork şahbenderi M.A.Tevfik, bir fotoğrafisini göndermiştir. Eserin oraya ne suretle düştüğü hakkında kat'i bilgim olmamakla beraber, F.Martin'in koleksiyonu satıldığı zaman, eserin mezkûr müze tarafından alınmış olması kabildir. 32) Belkide, eserin doğrudan doğruya Şark koleksiyoncuları tarafından müzeye satılmış olması mümkündür. Bu hususta, henüz bir mütemmim malûmat yoktur. Tabloda Mevlâna, dizini ellerile kilitlemiş bir pozda oturuyor. Arkasında, koyu renkli bir hırka ve başında kavuk vardır. Bıyıkları kesik ve beyaz sakallara mâliktir. Yüzü esmer ve uzuncadır. Portre, hafif bir çizgi üstüne çok az bir gölge ile işlenmiştir.

Portrenin alt kısmında ta'lik bir yazı ile *ولوی روم* kelimelerini okuyorum. Resmin ne zaman yapıldığına ve Ressamına dair, hiç bir işaret yoktur. Yalnız, teknik yönünden fikrimi söylemek istersem 14 cü asır Türk mektebine mensup bir Ressam tarafından işlenmiş

31) — Bu portrenin bir fotoğrafisini değerli dostum Dr. A. Süheyl Konya, Halkevinin (1943) de çıkardığı Mevlâna nushasında pek faydalı bir makale ile yüze vermiştir. (1075) de Nesip Dede Konyada Mevlâna türbesinde bir mecmua içinde bir çok resimler gördüğünü haber veriyor. Pek çok araştırmalar yaptığım halde adı geçen mecmuayı görmeye muvâffak olmadım.

32) — Bu resmin ilk kopyasını R. Martin İran Hind Türk minyatürlerinden bahseden kitabında (1912) de bastırmıştır.

olması mümkündür. Eser, şimdiye kadar gördüğüm ve incelediğim portreler yanında işçilik bakımından üstün bir diğere ve olgunluğa mâliktir. Bilhassa, çok kıymetli bir desen mevcudiyeti, eserin olgun bir Ressam tarafından işlendiğine delâlet ediyor. Eser, herhalde şemâilde olan Mevlâna tipine bazı noktalarda temas etmektedir. Bu yönden portre Beyazıt kütüphanesinde bulunan portrelere nazaran, daha çok hakikate yaklaşan bir resim olabilir. Bununla beraber, membaların bahsettiği Aynüddevenin eserlerinden olmadığı pek muhakkaktır.

V. Kütüphanedeki portrelerden bir tanesi, Konyada Mevlâna müzesindedir. Resmin arka yüzüne yazılan yazılarda, ne suretle elde edildiği ve Ressamı hakkında izahlar vardır. (1839) tarihinde Halep Mevlevî Şeyhi merhum Hacı Abdülğani Dede Efendi dersaadette bulunduğu hengâmda cennetmekân Sultan Abdülmecit Han'ın hazine muhafızı vasıtasile hazinei celileyi ziyaret ettiği bir esnada, hazinei mezkûrede mevcut Harreti Pir Efendimizin resmi âlisini müşahede etmekle badezziyare muhafız mezkûrden talep etmesi üzerine resmi şerif hediye olarak hassaten Efendii mumaileyhe ihsan edilmişti.

(1867) de Halep Mevlevîhanesine gelen üstad bir Nakkaşın desti muavenetile resmi âlinin bir sureti alınarak asıl resimi kadim dahi seyadatlü Çelebi Efendi tarafından tarafizîşerefimürşidânelerinden talep buyrulmasına binaen, tarafî fakiranemizden huzuru lâmi-ünnur hazreti Pire niyaz maksadı hayır mersadile takdim kılınmakla el'an mahallî kütüphanesi mahsusada emaneti saire meyanında mahfuzdur, Bunun altında, işbu resmi şerif nushai saniyyesile beraber makam muallâi Mevlânada hifzedilecektir ve tarafî dervişanemden vakfedilmiştir. 23 ramazan kaydı varsa da tarihi atılmaya unutulmuştur ki, mezkûr resmin Hemdem Çelebinin makamda olduğu bir zamanda kendisine hediye edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 17x25,5 Sm. büyüklüğündedir. Beyazıt kütüphanesindeki resimden 8x3,5 Sm daha büyüktür, Tip itibarile mezkûr portreye büyük bir yakınlıktadır. Mevlâna, resimde post üzerinde çömelmiş bir pozdadır. Sağ elini koltuğu altına sokmuş, sol elini diz kapağına iki parmağı gözükür şekilde uzatmıştır, Büyük ve uzun kumral

sakallıdır. Renklere göre: daha ziyade bir siyah tesiri veriyor. Kaşları gür ve siyah, gözleri büyükçedir. başında, sivri bir külâh vardır. Ardında mihraba benzer ve içerisi koyu yeşilden açık sarıya renkler vardır. Altında bol bir şalvar ve kuşak, ayakları çıplaktır. Ayaklarının yanında yeşil kaplı bir kitap duruyor. Saçı iki omuzuna ayırık iniyor.

Bütünü itibarile, renkler koyudan başlayarak açık sarılarda bitiyor. Tertip ve tarz yönünden, Beyazıt kütüphanesinde gördüğüm resme benziyor. Bana öyle geliyor ki, mezkûr kütüphanedeki portreyi işleyen Ressam (1867) de Halep Mevlevîhanesine uğramış ve orada bu kopyayı vücûda getirmiştir. Halbuki, sanatkâr bu eserini suluboya ile işlemiş ve yumurta akı ile verni etmiştir. Eserin aslı benim koleksiyonumdadır. Bu eserde de Beyazıt kütüphanesinde ve Mevlâna müzesinde olan eserler gibi Ressamın adı yazılı değildir. Yalnız, A.Sabuhi Dede nin kaydına göre: resmin (1867) yılında Halep Mevlevîhanesinde Abdülmecit hazinedarı tarafından Abdülğani Dedeye hediye edilen portreden kopya edildiği anlaşılmaktadır.

VI. Tek portreden ibaret olan bir resim, yenikapı Mevlevîhanesi kütüphanesinde bulunuyordu. Şeyh Osman Efendiye Sultan Mecit tarafından hediye edilen bir portredir. Müzehhep bir kap içinde 8x12,5 Sm. büyüklüğündedir. Portrede, Mevlâna iki dizi üstüne oturmuştur. Başında destarlı sikke vardır. Başı sol tarafa eğilidir. Sakalı sik ve beyaz arkasında uzun bir hırka ve altında yenli entari tennure giyilidir. Elleri hırkanın yenleri içine sokuludur. İki yen'in birleştiği yerde, tesbih gözüküyor. Portrede renkler, destar beyaz ve sikke sebye boyasındadır. Hırka yeşil ve tennure sebye kırmızıdır. Yüz sebye, sakal ve bıyık beyazdır.

Portrenin kim tarafından yapıldığı malûm olmamakla beraber, üst sol köşede iki satırlık kitabede حضرت مولا خونكارك تصوير شريف لر بدر diye Selçukî hattıyla bir yazı vardır. Veled Çelebiye göre: resmin Mevlânaya ait olması icap ediyor. Vakıa, şemaillerdeki tarife göre, portrede bazı noktalarda uygunsuzluk eksik değildir. Meselâ: Mevlânın son zamanına ait portresi olmalıdır. Fakat, bu yıllarda Mevlâna daha ziyade rengi uçuk, daha zayıf ve hattâ pek yorgun bir halde bulunuyordu. Binaenaleyh, mevcutlar içinde sanatkârın şemaile

en yaklaştığı portrelerden biridir. Bugün İstanbulda inkilâp müzesindedir. 33)

VII. Kompozisyon içindeki bir diğer portreyi w. Arnold ortaya çıkarmıştır. Bu portrede, Mevlâna Konya (8.5.1237) Zerguplar زرکوبلر kuyumcular çarşısından Şeyh Salâhaddîn Zergub Kunevinin dükkânı önünden geçiyor. Ön plânda, sağda Mevlâna bir kişiyle geliyor, sol tarafta üç delikanlı Mevlânaya teşrifat yapıyorlar. Hattâ, bunlardan biri Mevlânanın ayaklarını öpüyor. Mevlânanın başında sikke ve destar, arkasında yırtmaçlı hırka, solunda siyah sakallı ve başı destarlı Hüsamettin Çelebi olmalıdır. Hırkasız ve tennurelidir. Onun arkasındaki genç, Mevlânanın oğlu Sultan Veled'dir.

یکی کنجی بدید آمددرین دکان زرکوبی
زهی صورت زهی معنی زهی خوبی زهی خوبی
زهی بازار زرکوبان زهی اسرار یعقوبان
که جان یوسف از عشقسن بر آرد شور یعقوبی
ز عشق او دوصلیلی چو مجنون بند می درد
کزین آتش بدید آید صبوری های ایوبی
شده زرکوب وحق مانده تنسن چون زرورق مانده
جواهر برطابق مانده چه زرکوبی و کروی
بیا بنواز عاشق را که تو جانی حقائق را
بزن کردن منافق را چه تو کروی بیاشوبی

Bu zergupluk "altın veraklığı,, dükkânından bir hazine çıktı, içi, dışı tam ve şükemmeldir, ne kadar güzelliştir, ne kadar güzelliştir.

Yakupların sırlarıyla dolu ne güzel Zerguplar pazarıdır ki Yusufun canı bile bunun aşkıyla Yakup gibi feryadı figan eder.

Burada oturan sevgilinin aşkıyla yüzlerce Leyla, Mecnun gibi zencirleri koparacak derecede aklu fikirden uzaklaşır Bu öyle bir ateştir ki Eyyubun sabırları buna tahammülde görülür.

Zergupluk gitmiş ve hak kalmış, vücudu bir altın verak gibi saf, sade olmuş, cevherler meydana dökülmüğü; burada artık ne Zergupluk kalır, ne kerrupluk kalır.

Gel, aşıkları okşa, çünkü hakikatların ruhu sensin, seni aldatan, yanıltan iki yüzlünün boynunu vur. 34)

33) — Bu resmi daha önce N.UZLUK Sultan Veled divanı (1941) de renkli olarak neşretmiş sonra ikinci renkli kopyası güzel sanatlar mecmuasında ve Konya Halkevinin Mevlâna nushasında (1943) de intişar etmiştir.

34) — Bütün menakipler bu hâdis-yi geniş ölçüde kaydediyorlar. Bilhassa Mevlâna : gazelini bu esnada irticalen söylemiştir. Şeyh Salâhaddîn (657 ھجره سنه) de Konyada vefat etmiştir. Kabri Mevlâna türbesi içinde Sultanülüleme'nin sağ tarafındadır.

İkinci plânda, poyrazdan bir pencerele dükkân içinde Şeyh Salâhaddin (1166—1241) ve çırağı karşılıklı oturmuşlar, örs üzerinde altın döğüyorlar. Kompozisyon, yalnız Mevlânânın tarihî bir cezbe anını tasvir etmesi bakımından da, büyük bir değeri haiz bululuyor. Arnold'daki kayda göre: 14. cü asra ait bulunmaktadır. Hattâ, meşhur büyük ressam Behzatın eserleri arasında gösterilmektedir. Vakıa, kuvvetli bir tahminden başka bir şey olarak kabul edilemeyen bu iddia, her halde Selçukî mektebi tesiri altında kalmış bir Ressama atfetmek doğru olabilir. Bu nokta, benim eserde gördüğüm çalışma tarzına dayanan bir iddiadır.

Çünkü, resim kompozisyonunda, mimarî partilerde ve şahıslardaki kostümlerde bu nokta olanca kuvvetile göze batmaktadır. Binaenaleyh, Arnold'un 14. cü asır olarak gösterdiği bu eserin pek çok noktaları dediklerimi tasdik etmektedir. Hattâ, eser bu noktalardan dolayı pek kuvvetli bir vesika olmaktadır. Behzatın müteaddit mevzularda işlediği pek çok eserlerini gördüğüm halde, burada ilk defa olarak böyle bir eserin Ressamını Behzat olarak tanıyoruz. Arnold'dan başka Şark ressamı ile uğraşmış bir çok gaypli inceleyicilerin kit plarında, bu iddiaya tesadüf etmiş değilim.

Bilhassa, eser Mevlevî menakiplerini pek yakından ve hattâ, derinden etüd etmiş bir Ressam tarafından vücuda getirilmiştir ki, sanatkârın bu vak'ayı hakiki vesikalara istinad ettirmesi, kendisinin pek bilgin bir Mevlevî olduğunu bile iddia ettirmeye kâfi gelmektedir. 35) Şimdiye kadar, aynı mevzula hariçten bir Ressamın meşgul olduğunu bilmiyorum. Onun içindir ki, Arnold'un sanatkâr hakkında verdiği bu haberi ilk defa işittiğimden hayret ediyorum. Belki de, Behzat diye gösterdiği sanatkârın Selçukî devri Ressamlarından birinin adı olması çok mümkündür. Çünkü, eserde filân Behzet diye hiç bir işaret bulunmamaktadır. Daha ziyade, Behzat adlı bir Ressamın olduğu kabul edilmiş bir mecmuadan koparılmış olması düşünülebilir.

35) — Bilhassa bugünkü ressamlar arasında İ. Çal'ın bu mevzuda uğraştığını pek yakından tanıyorum. Hattâ, Mevlevîler adlı bir tablosunu geçen Ankara sergisinde teşhir etmişti. Bu tablonun pek güzel bir kopyası (1943) de Güzel sanatlar mecmuasında intişar etmişti.

Binaenaleyh, buraya kadar saydığım müteaddit eserlerden Mevlâna'nın şemaile göre, tek ve kompozisyon halindeki resimleri, yalnız, bazı noktalara cevap vermektedir. Bunun için, şemal olarak ortada mevcut bilgileri burada topluyorum. Bu bilgilerle eserler arasındaki yakınlıkları veya uzaklıkların incelenmesini okuyucularımıza bırakıyorum. Bu uğurda, en değerli bilgileri (1935) den biri müteaddit yayımları ile N.Uzluğ vermektedir. Vakıa, bu arada S.Nüh-het'in (Mevlâna S.9) verdiği haberleri teyid edecek vesikaları henüz görmüş olmamakla, esefli bulunuyorum. 36)

N. Uzluğ (Mevlânânın yedi öğüdü S.76/80) muhtelif membalara baş vurmuş görünüyor. Mevlânânın şeklini, orada şu suretle tesbit ediyor. Spehsalar (Menakip V. 53) Mevlâna, çok riyazat yapar, günlerce bir şey yemez, sonra çok yemek yiyebilir. pek az uyur, sabahlara kadar, ibadet ederdi. Bundan dolayı, vücudu pek naif idi. Hattâ, bir defa vücudunun, yapılan riyazat hasebile şikayette bulunduğunu bile Hüsameddin Çelebiye söylemişti. Aynı metindeki diğer bir izaha göre: orta boylu, kır sakallı, soluk benizli, başında dumanî destar, sırtında Bürdi Hindibadi'den بردمندی feracesi ve sert bakişi vardı.

Bu haberleri, Eflâkî ve sevakıp türkçeleri de olduğu gibi veriyor. Abidin Paşa bu noktaya, şu suretle temas etmektedir. (Tercüme ve şerhi Mesnevî şerif cild 1.S.12) Mevlânâyı müşarünileyh Efendimiz, müstekimil kad - düz ve adidülkame - uzun boylu olup, mübarek gözleri sarı ile siyah arasında yani elâ ve kaşları mukavves idi. Levni, felâsıl kırmızıya meyyal iken, badehu kesreti riyazat ve mücahade sebebile, sarıya meyyal oldu. Ne mülâhham, ne de zayıf olup, fakat kesreti riyazattan badehu kesbi nehafet buyurmuşlardı.

Binaenaleyh, bu müteferrik vesikalara bazı hilyeleri meselâ: Lûtfi Çelebiyi ilâve edersek, hepsini bir arada şöyle toplamak mümkün

36) - Şemâi hakkında verdiği bazı kayıtlar benim gördüğüm vesikalarda mevcut değildir. Bu mütemmim haberleri acaba hangi dökümentlere dayıyor? Maallesef bu noktaları tamâmile aydın etmiyor. Meselâ Veled Çelebi'deki Lûtfi Çelebi حلیه hilyesi onu birçok noktalardan yalynlamaktadır.

olabilir. Bütün azalarile normal bir vücut, üzerinde uzuna giden bir kafa tası, üzerinde siyah saçlar, hançer biçimi kaşlar, altında iki büyük göz oyukları ve içinde elâ iki iri göz. Düz bir burun altında kesik bıyıklar, küçük bir ağız ve sivri bir çene, sakallar seyrek ve elmacık kemikleri çıkıktır. Kulaklar normal, yüz rengi sarıya yaklaşır. Boyun uzun ve omuzlar geniştir. Kollar ve bacaklar normaldir. Bilhassa, üst kısım ile bacak kısmında müsavilik göze çarpmaz.

Bu tip, bugün aynı familyenin bir çok oğullarında ve kızlarında da höyledir, Bu tipi daima göz önünde bulunduracak bir Ressam. Mevlânânın portresini vücuda getirebilir. Mevlânâyı seven bir Türk bu derin ismin etrafında çalışabilir. Ben öyle umuyorum ki, pek yakında bu uğurda olgun izler kendini yalnız bizde değil, belkide bütün âlemde gösterecektir. Rubailerinde Mevlânânın dediği gibi :

درها هم بسته اندالادرتو
تاره بز دغریب الابر تو
ای در کرم و عزت و نور افشانی
خورشید و مه و ستاره ها چاکرتو

Garibin yolu ulaşsın deye, bütün kapılar kapandığı halde yalnız senin kapın açık bırakılmıştır.

Ey Keremde ve İzzette nur saçan; güneş, ay, yıldızlar senin kulların (kölelerin) dir.